

Отримано 21.05.2024р.
Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.063
д. філол. н., професор
Бровко О. О. [підпис]

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.063
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору філологічних наук, професору
завідувачу кафедри української літератури,
компаративістики і гринченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Бровко Олені Олександрівні

Рецензія

Жигун Сніжани Віталіївни, доктора філологічних наук, доцента, професора кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка на дисертаційну роботу Кравченко Ангеліни Олександрівни «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

1. Актуальність теми дослідження

Десять років національно-оборонної війни спонукають українське суспільство до роздумів про ідентичність. На думку Ігоря Козловського, усвідомити ідентичність означає усвідомити свою місію як цінність і принцип, і це розуміння сенсу допомагає у кризові часи. Релігійна віра спонукає людину концентруватися на місії, до якої вона покликана. Тож релігійна ідентичність може бути важливим опертям у часи комплексних травм і випробувань. Література, як важливий інструмент соціалізації, впливає на формування різних типів ідентичності, і релігійної зокрема. Тому існує інтерес дослідити, як українська література після 1991 року відтворювала і витворювала релігійну

ідентичність. Це завдання ускладнюється тим, що тривала традиція зневаження релігії у радянському суспільстві стала причиною недостатньої уваги науковців до релігійної проблематики у сучасній літературі. Дослідники частіше схильні до аналізу інтертекстуальних зв'язків художніх творів із основоположними релігійними текстами, тоді як релігійна ідентичність персонажів потрапляла до кола уваги принагідно. Тому методологія аналізу її лишалася в аморфному стані.

Дослідження Ангеліни Кравченко пропонує детальну модель аналізу релігійної ідентичності персонажа прозового твору, що бере до уваги як прямі, так і опосередковані посилання на релігійну сферу. Зважаючи на посилення релігійних мотивів у сучасних текстах, запропонована дисертанткою модель сприятиме адекватному аналізу їх і може бути корисною для подальшої розробки моделі аналізу релігійної ідентичності суб'єктів лірики чи персонажів драми.

2. Наукова новизна результатів дослідження

Дисертантка трактує поняття «релігійна ідентичність персонажа» на двох рівнях: особистої системи цінностей та колективної. Відповідно, її модель передбачає розгляд як усвідомленої релігійної ідентичності персонажа, так і факторів, що цю ідентичність формують за замовчуванням через залучення персонажа у національну, локальну чи групову спільноту. Дієвість цієї моделі Ангеліна Кравченко демонструє у ході аналізу та інтерпретації прози Оксани Забужко, Юрія Іздрика та Сергія Жадана, увиразнюючи таким чином ціннісну систему аналізованих творів. Отже, *новизну рецензованого дослідження* становить пропозиція розглядати релігійні мотиви не лише як засіб поглибити текст, наснаживши його культурно-філософською традицією, але і як елемент ціннісної системи персонажа, здатний справляти вплив на читача, який традиційно ідентифікує себе з ним.

3. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації

Теоретичне значення цієї роботи не викликає сумнівів, оскільки вона пропонує нові перспективні ідеї для інтерпретації творів сучасної літератури.

Розроблена модель релігійної ідентичності поглиблює методологію аналізу персонажа і спонукає до широкого обговорення значення релігійної ідентичності у структурі моделі персонажа на різних історичних етапах. Тож висновки роботи здатні розширити проблематику аналізу текстів нового часу та спричинитися до нових інтерпретацій їх.

Практичне значення роботи пов'язане передусім із запропонованою моделлю аналізу релігійної ідентичності персонажа, апробованою на творах сучасної літератури. Результати роботи мають перспективи у подальших дослідженнях літератури українського пост- і метамодернізму, а також міждисциплінарних дослідженнях типології ідентичності.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження зумовлена належним опрацюванням теоретичних джерел з проблем ідентичності, релігійності та представлення їх обох у художньому тексті, а також переконливим аналізом дванадцяти прозових творів, що дозволило Ангеліні Кравченко зробити узагальнені висновки про художнє моделювання релігійної ідентичності у літературі постмодернізму. Таким чином, *слід визнати, що наукові положення, висновки дослідження оцінюємо як теоретично, методично й емпірично обґрунтовані та достовірні.*

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння методологією. Мета роботи полягала у розробці теоретичної моделі художнього відображення релігійної ідентичності персонажа і перевірці її, застосувавши для аналізу прози О.Забужко, Ю.Іздрика та С.Жадана. Як свідчать результати, ця мета досягнута. Для цього дисертантка опрацювала праці З.Фрейда, Е.Еріксона, Е.Сміта, Д.Лірссена, П.Рікера, З.Баумана та інших і, спираючись на них, сформувала трирівневу модель аналізу персонажа. Після цього на матеріалі художніх текстів А.Кравченко розкрила соціальні аспекти художнього конструювання релігійної ідентичності (вплив культурної традиції, локальної та національної спільноти); описала шляхи, якими персонажі сучасної літератури

приходять до релігії, та дослідила конструювання та деконструювання релігійної образності в тексті.

Створена теоретична модель аналізу ідентичності персонажа художнього твору підтверджує оволодіння дисертанткою загальнонауковими методами: аналізу, узагальнення, класифікації та моделювання. Апробація моделі на творах сучасних письменників підкріплена застосуванням інтердисциплінарного підходу, зокрема методів соціопсихологічної та герменевтичної інтерпретацій.

6. Апробація результатів дослідження

Результати дослідження висвітлено у 4 наукових публікаціях, з яких 3 статті вийшли у наукових виданнях, включених на дату оприлюднення до переліку фахових видань України, ще 1 додатково висвітлює результати дослідження. Проміжні висновки роботи були апробовані під час 5 наукових конференцій (зокрема, у Києві, Харкові, Запоріжжі). Публікації та виступи відбивають найважливіші положення роботи та досягнуті результати, презентуючи модель аналізу релігійної ідентичності персонажа постмодерністського художнього тексту.

7. Структура та зміст дисертації.

Структура дисертації відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії. У вступі Ангеліна Кравченко окреслює актуальність дослідження, формулює мету і завдання, визначає предмет і об'єкт дослідження, описує теоретико-методологічну базу і методи дослідження та вказує на новизну свого дослідження, яка визначає теоретичне і практичне значення роботи.

У першому розділі «Теоретична модель релігійної ідентичності» дисертантка формулює власну модель. З цією метою вона розглядає дослідження ідентичності у межах різних дисциплін, на підставі яких робить висновки, що ідентичність виявляється на двох рівнях: особистісному та соціальному. Відтак формулює трирівневу модель аналізу ідентичності персонажа:

самоусвідомлення, ідентичність локальних груп та ідентичність глобальних груп. Далі дисертантка з'ясовує сутність релігійної ідентичності, її взаємодію з національно-етнічною культурою і традицією, мораллю та етикою і формулює три етапи аналізу релігійної ідентичності. На першому етапі дисертантка пропонує з'ясовувати соціальний аспект релігійної ідентичності (тобто розглядати її у контексті національної/локальної традиції), на другому – досліджувати релігійну ідентичність як індивідуальний морально-етичний вибір; а на третьому – розкривати значення релігійних образів, символів та концептів, що фігурують у тексті. Подальша логіка роботи розгортається відповідно до цієї моделі.

У другому розділі дисертантка аналізує соціальні аспекти релігійної ідентичності персонажів Оксани Забужко, Сергія Жадана та Юрія Іздрика, розкриваючи вплив традиційної культури, локальної та національних груп. У результаті цього авторка робить висновок, що у більшості творів Оксани Забужко релігійна ідентичність персонажів мало проявляється на всіх трьох рівнях; персонажі Сергія Жадана мають виразну релігійну ідентичність здебільшого на локально-груповому рівні, а Юрій Іздрик представляє релігійну ідентичність, сформовану глобальною культурою.

У третьому розділі дисертантка розглядає релігійну ідентичність персонажів як наслідок індивідуального вибору. Фокусуючись на суттєві внутрішніх цінностей персонажа із цінностями середовища, Ангеліна Кравченко висновує три типи: конструктивну релігійну ідентичність (притаманну персонажам творів Оксани Забужко), формальну релігійну ідентичність (яку часто мають персонажі Сергія Жадана), деконструктивну релігійну ідентичність (представлену у романі Юрія Іздрика).

У четвертому розділі дисертантка аналізує та інтерпретує релігійну образність тексту, детально зупиняючись на божественних, сакральних та церковно-ритуальних образах та інтертексті. Цей аналіз дає їй змогу сформулювати

три типи представлення образно-символьного простору релігійного змісту: 1) введення релігійних образів як засобів художньої виразності; 2) створення історико-культурного тла за допомогою релігійних образів; 3) деконструкція образно-символьного релігійного простору. Упродовж розділу дисертантка демонструє міру представлення та модифікацію цих способів залучення релігійної образності у текстах обраних авторів.

У висновках дисертантка підсумовує результати дослідження і формулює три моделі зображення релігійної ідентичності в сучасному художньому тексті: відтворення релігійної ідентичності, переконструювання її та створення нової.

8. Дотримання академічної доброчесності

Запропоновані у дисертації положення є самостійними, оригінальними та продуманими. Опрацювання теоретичних джерел є критичним і творчим. Аналіз тексту роботи дозволяє констатувати, що **норм академічної доброчесності дотримано в повному обсязі.**

9. Дискусійні положення та зауваження

Дисертація Ангеліни Кравченко пропонує новий і перспективний підхід до аналізу персонажів літературних творів і ширше – художнього світу їх. Дисертантка подбала про належну деталізацію своєї моделі, прагнучи охопити різноманітні аспекти представлення релігійної ідентичності персонажів. Водночас, певні рішення прийняті в ході дослідження потребують уточнень і пояснень.

1. Своє розуміння ідентичності, і релігійної ідентичності зокрема, дисертантка сформувала на працях зарубіжних вчених (Е. Сміта, Дж. Лірссена, С. Холла, Р. Брубейкера і Ф. Купера, В. Декомба, К. Барта, М. Еріксона, Т. Келлера, Е. Дюркгейма та інших), з вітчизняних залучаючи лише працю Л.Нагорної. Однак вітчизняні автори (особливо роботи останнього десятиліття) допомогли б дисертантці сформувати розуміння значення релігійної ідентичності в сучасних умовах втрат і випробувань і оцінити

стратегії, до яких вдавалася література, щодо формування цієї ідентичності. Цей контекст посилив би суспільний інтерес до результатів цього дослідження.

2. Зосередженість дисертантки на деталях типології виявів релігійної ідентичності персонажа сприяла універсальності сформованої моделі, але змістила увагу авторки з демонстрації можливостей для інтерпретації художніх текстів, які відкриває аналіз релігійної ідентичності персонажа. Ангеліна Кравченко не пропонує нових інтерпретацій залучених нею творів, не спростовує і не підтверджує вже наявні. Попри те, що ці тексти привертають увагу багатьох дослідників, дисертантка не залучає їхніх висновків і не дискутує з ними, вибудовуючи свій текст переважно звертаючись до самих творів. І хоч перспективи застосування теоретичних ідей дисертантки зрозумілі й безсумнівні, демонстрація ефективності їх як інструменту аналізу й інтерпретації творів посилила б роботу.

3. Окремо слід вказати на спосіб, яким дисертантка підтверджує слушність своїх думок, покликаючись на художні тексти. Йдеться про те, що вона не наводить прямих цитат, а вказує на сторінку першоджерела, що є незвично, незручно і неефективно.

10. Загальна оцінка дисертації

Попри зазначені дискусійні положення та зауваження, слід визнати, що дисертація Ангеліни Кравченко виконана на належному теоретичному та методологічному рівнях, робота містить актуальні та перспективні для сучасного літературознавства ідеї, новизна та практичне значення яких не викликає сумніву. Дисертація Ангеліни Олександрівни Кравченко повністю відповідає вимогам МОН України до наукових праць дослідницького жанру.

Дисертація «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана» є

завершеною науковою працею, а отримані автором, Кравченко Ангеліною Олександрівною, результати є новими та науково обґрунтованими.

Дисертаційна робота відповідає вимогам п.6-9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р.№40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а її автор Кравченко Ангеліна Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:
професор кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
доктор філологічних наук,
доцент

Сніжана Жигун
Сніжана ЖИГУН

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Код ЄДРПОУ 45307965
ВЛАСНИЙ ПІДПИС
Сніжана Жигун ЗАСВІДЧУЮ
(ПІБ)
Маргарита Ві
(Посада)
П. Аверченко